

GÜNEY ANADOLU'NUN (ADANA, ANTAKYA VE MERSİN) EN ERKEN
İSKÂN TARİHİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER
*THE EARLY SETTLEMENT HISTORY OF SOUTHERN ANATOLIA
(ADANA, ANTAKYA AND MERSİN)*

Veli ÜNSAL

Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Science and Letters, Department of History

unsalveli@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8907-6153

Eda ZİNCİR

Yüksek Lisans, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen)
M.A., National Education Ministry of Turkey (Teacher)

zincir40@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2312-8915

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
2/2, Eylül - September 2020 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com
https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi-Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **02.07.2020**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **08.08.2020**
Sayfa-Pages : **179 – 188.**

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: ÜNSAL, Veli – ZİNCİR, Eda, “Güney Anadolu’nun (Adana, Antakya ve Mersin) En Erken İskân Tarihi Üzerine Bazı Gözlemler”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/2, Eylül 2020, ss. 179 – 188.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

2/2, Eylül - September 2020

179 – 188

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GÜNEY ANADOLU'NUN (ADANA, ANTAKYA VE MERSİN) EN ERKEN
İSKÂN TARİHİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER*
THE EARLY SETTLEMENT HISTORY OF SOUTHERN ANATOLIA
(ADANA, ANTAKYA AND MERSİN)

Veli ÜNSAL – Eda ZİNCİR

Öz

Türkiye'nin Akdeniz'e açılan kapısı olan Güney Anadolu tarihöncesi dönemden günümüze kadar yerleşime sahne olmuştur. Günümüzde dahi iskân açısından önemini sürdürmektedir. Bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda Güney Anadolu'nun iskân geçmişi Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde kadar gitmektedir. Ele aldığımız illerden Antakya'da Paleolitik döneme ait dokuz, Mersin'de bir yerleşme yerine, Adana'da ise bu döneme ait herhangi bir buluntuya şimdilik rastlanmamıştır. Söz konusu merkezlerin hiçbirisinde Paleolitik Çağ'dan sonra yaşadığı bilinen Epipaleolitik döneme ait buluntu ya da yerleşme yoktur. İnsanlık tarihi için çok önemli gelişmelerin yaşandığı Neolitik döneme ait bölgede yoğun bir iskânla karşılaşılır. Bu döneme ait Adana'da on yedi, Antakya'da on dokuz ve Mersin'de sekiz yerleşmenin varlığına rastlanmıştır. Son olarak maden devri olarak bilinen ve Anadolu'da şehirleşmenin başladığı dönem olan Kalkolitik Çağ'da ise bölgedeki iskân faaliyetleri artarak devam etmiştir. Bu döneme ait Adana'da yirmi dokuz, Antakya'da otuz üç ve Mersin'de de altı yerleşim yeri bulunmaktadır.

Abstract

Turkey's Mediterranean gateway to the southern Anatolian has become an attractive settlement for settlers throughout history since prehistoric times. Even today it is of great prominence as settlement. In result of surveys and excavations, It is understood that there were settlements in South Anatolia in the Paleolithic, Neolithic and Chalcolithic Periods. We encountered settlements belonging to Paleolithic Period nine in Antakya and one in Mersin, no finds of this period have been found in Adana. None of the mentioned centers have any finds or settlements belonging to the Epipalaeolithic Age known to have lived after the Paleolithic Age. The region is encountered with a dense settlement belonging to the Neolithic turn of events, which are very important for the history of humanity. settlements belonging to Neolithic seventeen in Adana, nineteen in Antakya and eight in Mersin. Finally, in the Chalcolithic Age, which is known as mine devolution and the beginning of urbanization in Anatolia, settlement activities in the region continued to increase. Settlements belonging to Chalcolithic – twenty-nine in Adana,

* Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında kabul edilen "Güney Anadolu'da İlk İskân İzleri" konulu Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

Bölgede tarihöncesi çağlarda rastlanan yerleşim yerlerinin çoğunun insan hayatının temel ihtiyacı olan sulak alanlara yakın bölgelerde kurulduğu tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerine ışık tutan bilgilere bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda ele geçirilen buluntular sayesinde ulaşılır. Çalışmanın amacı ise Güney Anadolu'nun tarih öncesi çağlarında ilk yerleşim yerlerinin hangileri olduğu ve bölgenin nasıl bir görüntü sergilediğinin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Güney Anadolu, Tarihöncesi, Adana, Antakya, Mersin.

thirty-three in Antakya and six in Mersin. It was identified that most of prehistoric settlements were established in areas close to wetlands which is basic need of human life. Information which sheds light on these settlements is reached thanks to findings acquired as a result of surface surveys and excavations carried out in these areas. The aim of the study is to determine which of the first settlements of Southern Anatolia were in prehistoric times and how the region displayed an image.

Keywords: Southern Anatolia, Prehistoric, Adana, Antakya, Mersin.

Giriş

Akdeniz Bölgesi Anadolu'nun güneyinde Akdeniz kıyısı boyunca uzanır. Adını güneyindeki denizden alan Akdeniz Bölgesi'nin genişliği 120-180 km arasında değişir. Batı ve kuzey batısında Ege Bölgesi, kuzeyinde İç Anadolu Bölgesi, doğusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi bulunur. Güneydoğudan Suriye ile komşudur. Akdeniz bölgesinin arazi yapısı oldukça dağlık ve engebelidir. Bölgenin yeryüzü şekillerinin ana çizgilerini Toroslar belirler. Genellikle kalker ve ofiyolitli kayalarından oluşan bu dağlar kırıklı ve kıvrımlı bir yapı gösterir. Akdeniz iklimi, Akdeniz ve Ege bölgesi kıyıları ile Marmara Denizi çevresinde görülür. Bu iklimde yazlar sıcak ve kurak geçmektedir. Kışlar ise ılık ve yağışlıdır. Yaz ve kış mevsimindeki yağış miktarı arasında, büyük bir fark bulunmaz. İç kesimlere doğru karasal iklim görülür. Dağların denize bakan yamaçlarında makilikler, yer yer yüksek ormanlar ve arkalarındaki çukur alanlarda ise karasal iklime ait bitki örtüleri görülür. Bunun yanında defne, keçiboynuzu, zeytin gibi bodur ve kısa ağaçlara da rastlanır. Bu ağaçlar orman ağaçlarına nispeten sıcağa ve soğuğa daha dayanıklıdır. Akdeniz Bölgesi, Antalya Bölümü ve Adana Bölümü olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Antalya Bölümü yerleşmeleri kazı ve yüzey araştırmaları ile birçok kez ele alındığı için bu çalışma Adana Bölümünün tarih öncesi çağlarını kapsamına almıştır. Bir başka ifade ile bu çalışmaya Adana Bölümü'nde yer alan Adana, Antakya, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Mersin çevrelerinin Paleolitik, Epipaleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Çağ yerleşmeleri dâhil edilmiştir. Adana Bölümü'nde yapılan araştırmalar sonucunda bölgede en erken iskân Paleolitik Çağ'da başlamış, sırasıyla Epipaleolitik Çağ, Neolitik Çağ ve Kalkolitik Çağ'da da devam etmiştir. Bu yönüyle bölge Anadolu'nun kesintisiz ve en erken iskâna uğrayan alanlarından biridir¹.

¹ Atalay, 1992.

Paleolitik Çağ'ın Özellikleri ve Güney Anadolu Paleolitiği

Paleolitik Çağ, Eski Taş Çağı ya da Anadolu'daki yaygın kullanımıyla Yontma Taş Devri olarak da bilinir. Bu dönem, Paleolitik insan topluluklarının henüz besin üretimi aşamasına erişemediklerinden dolayı toplayıcılık ve avcılıkla yaşamlarını sürdürdükleri dönemdir. Diğer bir deyişle Paleolitik insan topluluklarının yaşam biçimleri toplayıcılık ve avcılığa dayanıyordu. Erkek hayvan avlayarak kadın ise küçük bitkileri toplayarak yaşıyordu. İnsanoğlu dünyada yaşamaya başladığı en eski çağlarda, yaşam kaynağı için vazgeçilmez olan suyun yanında, beslenme ihtiyacını en ilkel yöntemlerle bulunduğu coğrafi alandaki bitkisel ürünlerden karşılıyordu².

İnsanoğlunun ilk geçim kaynağını yani toplayıcılığı bitki kökleri, otlar ve ağaç meyveleri oluşturuyordu. Toplayıcılıkta esas olan insanın günlük gereksinimleridir. Bunun için de insanoğlu sadece bulduğu hazır besinler ile yetinmeye çalışmış ve bunları kolayca bulabileceği ortamlara doğru yönelmiştir. Toplayıcılık Paleolitik Çağ insanının yaşam biçimidir. Yine bu çağ için doğada bulunan yabani hayvanlar büyük bir tehlike oluşturuyordu. Yabani hayvanlar karşısında zor durumda kalan insanoğlu hayatını korumak için de bu çağın başka bir yaşam biçimi olan avcılığı keşfetti. Daha öncesinde bu hayvanlardan kaçan insanoğlu bundan böyle bir takım araç gereç ve yöntemlerle avlanmaya başladı³.

Bu çağ insanı mesken olarak, doğal kaya mağaralarını, kaya altı sığınaklarını ve çok ilkel barınakları geçici yerleşim amaçlı kullanmıştır. Üretim konusunda bilgileri olmadığı için geçimlerini avcılık ve toplayıcılıkla sağlıyorlar, günlük yaşantılarını ise doğada bulunan çakıl taşlarından kaba aletler yaparak sürdürmeye çalışıyorlardı. Alet olarak ise bu çağ insanı taştan, tek ya da iki taraflı el baltası kullanıyordu. Devrin sonlarına doğru ise kemikten iğneler ve obsidyen mızrak uçlarını kullanmışlardır⁴.

Bu çağa ait çeşitli teknik ve tipteki taş ve kemikten yapılan aletlerden daha önemli kalıntıları, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tespit edilmiş olan mağara ve kaya resimleri oluşturur. İlk insanın kültür seviyesini, yazılı belgeler kadar olmasa da, yeterli ölçüde ve anlaşılır biçimde ortaya koyar. Bu sanat eserlerine Kars, Van, Hakkâri, Adıyaman ve Malatya civarındaki bazı yerleşmelerde rastlanmıştır⁵.

Bu çağ insanının bıraktığı maddi kültür belgeleri, yani onlardan günümüze kadar gelen kalıntılar arasında genellikle çakmak taşlarının yontulmasıyla biçimlendirilmiş baltalar, kesiciler, deliciler ve kazıyıcıların bulunması bu kültüre Paleolitik Çağ Eski Taş Çağı adının verilmesini daha iyi açıklar. Bu çağ insanı değişken iklim koşullarına uyum sağlamaya çalışarak, geniş coğrafi alanlara seyrek ve dağınık durumda yayılmışlardı. Bu çağa denk gelen dördüncü zamanın soğuk iklim koşullarında köklü değişiklikler olmuştur. Bu köklü değişiklikler hem dünya hem de bu devrin kültürünü etkilemiştir. Böylece geniş coğrafi alanlara yayılmışlardır. Yaşanan

² Dinçol, 1982: 12; Memiş, 1989: 6; Kınal, 1991: 9.

³ Şenel, 1991: 49 vd; Çiğdem, 1996: 17.

⁴ Dinçol, 1982: 13; Memiş, 1989: 6; Kınal, 1991: 9; Akurgal, 1995: 21; Şenel, 1995: 53; Lloyd, 1998: 16; Umar, 1999: 2; Akurgal, 1999: 3; Yıldırım, 2002: 15; Sevin, 2003: 7.

⁵ Ünsal, 2006: 54.

değişimlerden etkilenen insanlar buldukları yerlerden daha iyi yaşayabilecekleri yerlere gitmişlerdir⁶.

İnsanoğlunun Anadolu'daki en eski yerleşmeleri Paleolitik çağın başlarına kadar uzanır⁷.

Anadolu'nun Paleolitik Çağına ait yerleşmelere, yoğun olarak Güney, kısmen Orta ve Doğu Anadolu ve az sayıda Marmara ve Karadeniz bölgelerinde rastlanmaktadır⁸.

İnsanlık tarihinin en uzun sürecini oluşturan Paleolitik döneme ait Güney Anadolu'daki yerleşmeler şunlardır; Altındere, Altınözü, İncili/ Büyük Mağara, Kanal Mağara, Kışlak Civarı, Camızoğlu, Merdivenli Mağara, Emirler, Sırtlanini Mağarası, Şenköy, Tıkalı Mağara, Üçağzılı Mağarası⁹.

Burada Paleolitik döneme tarihlenen Hatay kentindeki iki merkez iskâna olan elverişlilikleri ve coğrafi artularıyla örneklendirildiğinde Altındere ve Altınözü yerleşmeleri öne çıkmaktadır. Bu merkezlerdeki Paleolitik yapısal artılar şöyle irdelenebilmektedir: Altındere; Antakya'nın batı kenarında bulunan bu yerleşim yeri, Altındere'nin adı verilen bir su kaynağının yakınlarındaki tarlaların içerisinde bir seki üzerinde bulunmaktadır. Paleolitik Çağ aletleri, Altındere'nin yakınlarındaki tarlaları örten sıg toprak örtüsünün altında kumlu çakıl tabakası içerisinde ele geçmiştir. Tarlalar sürüldükçe yeni aletler bulunmuştur. Buluntu yeri günümüzde modern yerleşme tarafından tahrip edilmiştir. 1957-1960 yılları arasında bu seki de yapılan araştırmalarda, içlerinde iki yüzeyli ve el baltaları şeklinde pek çok alet toplanmıştır. Aletlerin tarihlenmelerindeki kesin görüş, Üst Acheuleen'in geç bir safhası olduğudur¹⁰. Bölgede dikkati çeken bir başka yerleşme Altınözü'dür. Altınözü; Antakya il merkezinin 12 km kuzeydoğusunda yer alan ilçedir. Yerleşim yeri ilçenin hemen güneydoğusundaki bir seki üzerinde, bu seki ile ilçe arasındaki tarlada bulunmuştur. Buluntular ilçenin doğusunda, kuzeye doğru akan ve Asi Nehri'ne ulaşan küçük bir derenin batı sırtında ele geçmiştir. Antakya ilinde ilk Paleolitik araştırmalar Nurettin Can tarafından 1943 yılında yapılmıştır¹¹. Daha sonraki araştırmalarda ise Altınözü civarında Paleolitik aletler toplanmıştır. Bu araştırmalarda çakmaktaşından yapılmış Micoquien tipinde iki adet iki yüzeyli el baltası ve üç adet yonga bulunmuştur. Bunlardan başka bölgede 2 dilgi ve 35 adet yonga ele geçmiştir. Bu aletlerin tarihlenmeleri konusunda şimdilik bir yorum yapılmamaktadır. Ancak bu bölgenin Paleolitik Çağ taş alet ve artıkları açısından zengin olduğu bilinmektedir¹².

⁶ Çiğdem, 1996: 15; Yıldırım, 2002: 16; Sevin, 2003: 7.

⁷ Kınal, 1991: 10; Sevin, 1999: 15.

⁸ Ünsal, 2006: 54.

⁹ Harmankaya-Tanıdı, 1996: 12 vdd.

¹⁰ Harmankaya-Tanıdı, 1996: Atındere/Avratlar.

¹¹ Antakya merkezinin batı kesiminde yer alan Altındere/Avratlar Deresinin batısında kalan tarlalarda ilk önce 1943 yılında Nurettin Can 2 adet iki yüzeyli alet bulmuştur. Bu aletleri ayrıntılı olarak inceleyen ve yayımlayanlar ise Kansu, Şenyürek ve Bostancı'dır. Detaylı bilgi için bkz. Kansu, 1945: 293; Şenyürek-Bostancı, 1958a: 148; Şenyürek-Bostancı, 1958b: 186; Ereğ, 2008: 82.

¹² Harmankaya-Tanıdı, 1996: Altınözü.

Neolitik Çağ'ın Özellikleri ve Güney Anadolu Neolitiği

Tarihöncesi uygarlığında, Paleolitik ve Mezolitik Çağ'dan sonra gelen, yeni iklim şartlarına ve onun oluşturduğu çevreye uyum sağlayan insanoğlunun besin üretime geçtiği ilk döneme Neolitik Çağ adı verilmiştir. Eski tanımlarda tarım, hayvan evcilleştirme, yerleşik yaşam ve çanak çömleğin olduğu döneme Neolitik Çağ adı verilmekteydi. Son yıllarda yapılan araştırmalar bu dönemin birbirinin içine giren karmaşık yapı taşlarından oluştuğunu ve dönemi simgeleyecek tek bir olayın var olmadığını göstermiştir. Doğaya bağlı asalak bir yaşamdan, doğayla ortak bir yaşama geçiş pek çok bilim adamı tarafından uzun yıllar bir devrim olarak nitelendirilmiştir. Kültürel ve geleneksel değişimlerin çok yavaş olduğu ve pek çok yerde bu devrimin belirgin aşamalardan geçtiği saptanmıştır. Neolitik devrimin karmaşıklığı, bu dönemin daha çok kuramsal olarak açıklanmasına yol açmış ve oluşturulan modellerin bir kısmı günümüzde artık geçerliliğini kaybetmiştir.

Türkiye Neolitik Çağ yerleşme yerlerinin dökümü verilirken, bu dönem çanak çömleğin var olup olmamasına dayandırarak ve basite indirgenerek Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ¹³ ve Çanak Çömleklili Neolitik Çağ olarak ikiye ayrılmıştır. Çanak Çömleklili Neolitik Çağ ise yerleşme yerlerini anlatan bilgiler içinde İlk ve Son başlıklarıyla iki evre olarak kabul edilmiştir.

Zamanımızın sosyal ve ekonomik düzeninin temelini oluşturan Neolitik yani Yeni Taş Çağı ya da Anadolu'daki yaygın kullanımıyla Cilalı Taş Devri insanlığın kültürel gelişimindeki çok önemli bir dönemdir.

Neolitik Çağda ilk uygarlıklar kurulmuş, ekonomik ve sosyal alanda insan yaşantısını köklü değişikliklere uğratacak yenilikler ortaya çıkmıştır¹⁴. Ancak bu tür bir yenilikler birdenbire olmaktan çok, yavaş yavaş ve sürekli bir değişim sonucunda meydana gelmiştir¹⁵.

Paleolitik ve Mezolitik'te yani çağlar boyunca tamamen asalak bir ekonomiye sahip olan Anadolu insanı, Neolitik Çağ ile beraber üretici ekonomiye ulaşmıştır. Neolitik devrin en önemli buluşları arasında tarımın keşfi ve domuz, öküz, koyun ve keçi gibi hayvanların ehlileştirilmesi gelir¹⁶. Bunun sonucudur ki insanlar ettikleri ürünleri beklemek için tarlaların civarına yerleşmeye mecbur olmuşlardır. Böylece tarım ile birlikte yerleşik hayatta doğmuş, köyler meydana gelmişti.

Bu çağın bir başka ve en önemli keşfi keramik yapımıdır. Gayet kaba bir hamurdan elle yapılmış olan Neolitik Çağ keramikleri acemi pişirme yöntemleri yüzünden çok defa dışı siyah, içi kırmızı kalmakta idi. İnsan yaşamını kolaylaştıran malzemelerin bulunması için arayışlar başlamış bundan da ticaret doğmuş, araç-gereç yapımında büyük gelişmeler sağlanmış, artık insanlar gıda birikimine başlamışlardı¹⁷.

¹³ Çanak çömleksiz terimi, akeramik, çömlekçilik öncesi ve çanak çömlek öncesi terimleri ile eş anlamlıdır.

¹⁴ Çiğdem, 1996: 26.

¹⁵ Esin, 1979: 14.; Kinal, 1991: 12 vd.; Sevin, 1999: 24.

¹⁶ Kinal, 1991: 13 vd.; Sevin, 1999: 25.; Akurgal, 1995: 22.; Çiğdem, 1996: 16 vd.

¹⁷ Alkım, 1968: 47 vdd.; Kinal, 1991: 13 vdd.; Sevin, 1999: 25 vdd.; Akurgal, 1995: 21 vdd.

Ayrıca bu çağda genel olarak, insanlar artık mağaralara sığamaz duruma geldi, toprağa bağlanmağa başladılar, güneşte kurutulmuş çamurun sağlığını öğrendi, konutlar yapılmaya başlandı, böylelikle uygar yaşamın temelleri atıldı. Bununla beraber her devirde olduğu gibi Neolitik Çağ kültür merkezleri de zaman zaman yerel özellikler gösterir.

Güney Anadolu'daki en önemli Neolitik Yerleşmeler; Hacılar Höyük, Adatepe, Bozhöyük, Büyüktepe, Çavuşlu Höyük, Çukurköprü, Davutpaşa, Domuz Tepe, Domuztepe, Elvanlı/ Tömükkale, Gözlükule, Gültepe, Hacı Bozan, İmamoğlu, İncirlik, Kabarsa, Maltepe, Misis, Pascu Höyük, Şamsın Höyük, Tarmil Höyük, Tatarlı Höyük, Karataş Höyük, Açıana Höyük, Kanışah Höyük, Altıntepe, Cüdeyde Höyük, Hasanuşağı Höyük, Tılan Höyük, Tırmil Tepe, Velican, ve Yumuktepe'dir.

Bölgenin Neolitik Çağ iskân tarihini yansıtan en önemli yerleşmeler Gözlükule ve Yumuktepe'dir. Zaten yukarıda adı geçen bu döneme ait yerleşmelerin tümünün statigrafisi ve kronolojileri Gözlükule ve Yumuktepe sayesinde aydınlatılabilmektedir.

Gözlükule; Mersin ilinin Tarsus ilçesi yakınlarında yer almaktadır. Büyük bir höyük olan Gözlükule uzun yıllar kazılmıştır. Yapılan kazılar sonucunda, İslami dönemden Neolitik Çağ'a kadar yerleşmelerin varlığı saptanmıştır. Yapılan araştırmalardan elde edilen buluntulara göre Gözlükule'deki ilk yerleşme Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da başlamıştır. Buna göre ilk yerleşme MÖ 5000 öncesidir ve MÖ 6000'e kadar da gitmektedir. Neolitik Çağ'a tarihlenen yapı katlarında yüzeyi dikkatle düzeltilmiş sıvalı, taştan yapılmış duvarlar bulunmuştur. Kilden sıvazlanarak meydana getirilen bir tabakanın üzerinde kül kalıntıları ile birlikte sütun benzeri bir kireç taşı nesnenin parçaları ortaya çıkmıştır¹⁸.

Yumuktepe; sadece bölgenin değil Anadolu'nun da en önemli yerleşmelerinden biridir. Mersin ilinin batı-kuzeybatısında, Mersin ilinden batıya giden anayol üzerinde yer almaktadır. İlk olarak 1936 yılında J. Garstang tarafından tespit edilmiş, 1937-39 ve 1947-48 yılları arasında ise yine Garstang yönetiminde kazılmıştır. Bu ilk dönem kazılarına pek çok bilim adamı ekip üyesi olarak katılmıştır. Bunların içinde S. Lloyd, R. D. Barnett, M. V. Seton- Williams, O. Gurney, G. Childe sayılabilir. 1994 yılından itibaren V. Sevin'in başkanlığında Roma la Sapienza Üniversitesi'nden I. Caneva'nın katılımıyla, İstanbul ve Roma üniversitelerinin oluşturduğu bir ekip ile yeniden kazılmaya başlamıştır. Garstang'ın höyüğün özellikle batı eteklerine uzatarak açtığı açmalarda Orta Çağ'dan, Erken Neolitik Dönem'e kadar uzanan 33 yapı katının varlığı ortaya konulmuştur. Bu kazılar sayesinde Anadolu, Suriye ve Akdeniz'in kronolojisi ortaya konulmuştur. Bu denli kesintisiz bir tabakalaşmanın Anadolu'da, Gözlükule dışında, hiç görülmemesi Yumuktepe'nin önemini bir kat daha artırır. Daha sonraki kazılarda ise Yumuktepe'de 27 yapı katı tespit edilmiştir. Bu kazılar taş temelli su basmanlı yapıların en alt tabakada bile var olduğunu göstermiştir. Garstang'ın MÖ 6000 yıllarına tarihlendiği bu tabakanın altında yeni elde edilen buluntular Yumuktepe'nin bu dönemini MÖ 6785-6620 yıllarına kadar götürmüştür. Yumuktepe'nin bu dönem mimarisi Gözlükule'de olduğu gibi taş temel üzerine

¹⁸ Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1997: Gözlükule.

kerpiç duvarlı ve çamur ve çakıl taşı tabanlı yapılardan oluşmaktadır. Kerpiçler genellikle her tabakada farklı renkte kullanılmıştır. Çanak çömlek buluntularına gelince bu tabakalardan sağlanan seramik koyu yüzlü açık türde küçük parçalardan oluşur. Seramik renkleri devetüyünden koyu kahverengine değin değişir. Tırnak baskısıyla yapılmış baskı bezeme türüne yalnızca az sayıda ve küçük parçalar üzerinde rastlanılmıştır. Basit ağızlı, kenarları dikçe ve konkav çeperli parçalar armut biçimli kapların yaygın olduğuna işaret etmektedir¹⁹.

Kalkolitik Çağ'ın Özellikleri ve Güney Anadolu Kalkolitiği

Kalkolitik yani Bakır Taş Çağı adı verilen bu safhaya “ İleri Üretici Dönem”²⁰ de denir. Bu çağın en belirgin özelliği insanoğlunun madeni keşfi ile beraber taş aletlerin yerini bakırın almasıdır. Başlangıçta maden, ziynet eşyası ve iğne gibi eserlerin yapımında kullanılacak kadar nadirdi. Daha sonraları, madenin artmasına bağlı olarak, silahlar da madenden yapılmaya başlandı. Ancak eski devrin cilalı taş baltaları, obsidyen aletleri, kemik ve pişmiş topraktan yapılan araç- gereçleri az da olsa varlığını ve kullanımını sürdürmüştür²¹.

Anadolu'nun Kalkolitik Çağı genellikle MÖ 5500-3000²² yılları arasına tarihlendirilir. Bu çağda, uygarlık ve yaşam biçiminde Neolitik Çağ'a göre köklü değişiklikler olmamış ise de, tarım ilerlemiş, aletler daha da gelişmiştir. Dokumacılığında yine bu çağda başladığı sanılmaktadır. Çömlekler, çömlekçi çarkı yaygın olarak kullanılmadığından elde yapılmakta, bazı yerlerde ise bunların üzerine kalın bir astar çekildikten sonra geometrik süslemelerin yapıldığı görülmektedir. Kalkolitik Çağ insanlık tarihinde Taş Çağı ile Tunç Çağı arasında bir geçiş dönemi olmuştur. Yapılan kazılarda, bu dönem kalın tabakalar halinde görüldüğünden uzun süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Mezopotamya keramiklerinin etkisinde kalmakla beraber Anadolu keramiği hiçbir zaman bunların taklidi olmamıştır. Ancak yine de bu çağı diğer bölgelerden ayıran özellikler net olarak ortaya konulabilmiş değildir²³.

Bu devirde batı Anadolu'da yaşayanlar ölümlerini şehir dışına, orta ve doğu Anadolu'da yaşayanlar ise şehrin içine gömüyorlardı. Ayrıca toprak, sandık, küp mezar gibi bir takım mezar çeşitleri de bulunmakla birlikte, küp mezarlarda küpün içine ölen kişiyi kişisel eşyaları ve silahları da konulmuştur. Bu adetler Anadolu insanının bu dönemdeki dinsel çeşitliliğini de gösterir²⁴.

¹⁹ Sevin, 2003: 57-58.

²⁰ Kalkolitik terimi, bakır Khalkos ve taş Lithos kelimelerinden türetilerek, Kalkolitik Çağ ya da Bakırtaş Çağı olarak kullanılmıştır. Ancak zamanla “İleri Üretimcilik Çağı” veya “İlk Üretim Safhası” gibi tanımlarla da anılmıştır.

²¹ Dinçol, 1982: 14; Akurgal, 1999: 8; Yıldırım 2002: 29; Sevin, 2003: 78; Bahar, 2010: 184.

²² Bu dönemin tarihlendirilmesi konusunda farklı tarihler önerilmiştir. Memiş, MÖ 5000- 3000 yılları arasına; Lloyd eserinin başına koyduğu zaman dizisinde MÖ 4500- 3000 yıllarına; Naumann, bu çağın sınırlarının kesin olarak saptanamadığını belirtmekle birlikte, MÖ 6. bin yıl ortası ile 4.bin yılsonlarına yerleştirmektedir. Sevin ise, Naumann'ın verdiği tarihe yakın bir tarihleme ile MÖ VI. bin yılın ilk yarısı ve IV. bin yılın sonlarını önerir. Son olarak bu dönemi Aktüre, MÖ 5600- 3500 arasına tarihlemektedir. Detaylı bilgi için bkz.; Ünsal, 2006: 64.

²³ Ünsal, 2006: 64.

²⁴ Memiş, 1989: 9; Kinal, 1991: 33; Umar, 1999: 8; Akurgal, 1999: 8; Sevin, 2003: 78.

Bakır- Taş devri ile madenin kullanılmaya başlanması insanlık için yeni olanaklar ve gelişmeler sağlanmıştır. Herkesin ilgisini çeken bakırı elde etmek için karşılığında dokuma ve keramik gibi mamul eşyalar yanında başka değerli maddelerle değiştirme isteği ticareti doğurmuş, bu da karşılıklı haberleşmeyi gerektirmiştir²⁵.

Mimaride kerpiç, yapı malzemesi olarak varlığını sürdürmekle birlikte yapılarda taş temellerde görülmeye başlamıştır. Bu devrin en önemli özelliği, içine tavandan girilen alt katları ambar görevi gören iki katlı evlerin yapılmasıdır. Anadolu'nun bazı yerlerinde megaron²⁶ planlı evler yapılırken bazı yerleşim alanları eskiye göre daha büyütülmüş ve bunların etrafı surlarla çevrilmiştir. Böylece MÖ 4. binyılın sonlarına doğru kentler oluşmaya başlamıştır²⁷.

Anadolu Kalkolitik; Kalkolitik Çağ'dan Neolitik Çağ'a geçiş aşamasını da sayarsak Proto, Erken, Orta ve Geç olmak üzere dört safhaya ayrılabilir. Anadolu'da genellikle, Neolitik tabakaların hemen üstünde yer aldığından, Erken Kalkolitik Çağ, birçok özelliği ile Neolitik Çağ'ın bir devamı gibi görünmektedir. Anadolu'nun büyük bir bölümünde yaşanan Kalkolitik Çağ kültürleri büyük ihtimalle değişik coğrafi koşullar, kültür gelenekleri ve etnik yapılardan kaynaklanan ve özellikle de madenlere bağlı olarak farklılıklar gösterirler²⁸.

Güney Anadolu'nun Kalkolitik Çağında Neolitik köy kültürleri devam ederken doğu, batı ve orta Anadolu'da daha büyük yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Adı geçen bölgeler arasında görülen bu kültürlerde zaman bakımından da belirgin farklar bulunmaktadır²⁹.

Bölgesel farklılıklara göre, Güney Anadolu Kalkolitikini aydınlatan yerleşmelerden biri, Neolitik tabakaların hemen üstünde, Kalkolitik Çağın tüm evrelerinde yerleşim gören ve Mezopotamya'ya has keramik malları ile dikkat çeken Mersin yakınlarındaki Yumuktepe'dir³⁰.

Tarsus yakınlarındaki Gözlükule ise güney Anadolu'nun bu dönemdeki kronolojisini Erken, Orta ve Geç Kalkolitik Çağa ait buluntuları ile tamamlamaktadır³¹. Erken dönemde Mezopotamya ile ilişkilerinden dolayı Halaf kültürü hâkimken, Orta Kalkolitik'te Obeid kültürü³² ön plandadır. Güney Anadolu'da orta Kalkolitik Çağ'a ait bir başka yerleşme Gaziantep'in İslâhiye ilçesi yakınlarındaki Tilmen Höyük'tür. Höyükte Roma döneminden Orta Kalkolitik Çağ'a kadar inen keramikler bulunmuştur³³.

²⁵ Akurgal, 1995: 24 vd.; Yıldırım, 2002: 32; Sevin, 2003: 93.

²⁶ Dar cepheli, ince uzun bir yapı türüdür. Önde giriş kısmı ile daha arkada ocaklı büyük bir salondan oluşmaktadır.

²⁷ Ünsal, 2006: 65.

²⁸ Ünsal, 2006: 65-66.

²⁹ Ünsal, 2006: 65.

³⁰ Harmankaya- Tanındı- Özbaşaran, 1998: Yumuktepe; Umar, 1999: 10.

³¹ Harmankaya- Tanındı- Özbaşaran, 1998: Gözlükule; Kınal, 1991: 20; Sevin, 2003: 98.

³² Obeid Kültürü ya da Ubeyd Kültürü, Güney Mezopotamya'da MÖ 5.900 – 4.300 tarihleri arasında var olmuş bir yerel ve tarih öncesi kültürdür. Güney Mezopotamya'nın en eski yerleşimi olarak Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a uzanan ve Uruk Dönemi başlarına kadar süren bir kültürdür.

³³ Ünsal, 2006: 66.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü Kalkolitik Çağ'da yoğun olarak yerleşime uğramıştır. Bu yerleşmelerden en önemlileri; Domuztepe, Neolitik Çağ buluntuları ile öne çıkan Mersin'deki Yumuktepe ve Gözlükule, Antakya Reyhanlı'da bulunan Tell el Cüdeyde, Tell Kurdu ve Tell Açana, Kilis il sınırları içerisinde bulunan Oylum Höyük, Gaziantep İli İslahiye ilçesinde bulunan Sakçagözü/ Caba Höyük'tür.

Güney Anadolu'nun Kalkolitik Çağ iskân tarihini aydınlatan en önemli yerleşme Domuztepe'dir. Domuztepe; önceleri Adana ilinin siyasi yapılanmasına dâhilken, şimdi Osmaniye ili, Kadirli ilçesi sınırları içindedir. Ceyhan Nehri kıyısında yer alan Domuztepe Höyük, MÖ 8. yüzyıla tarihlenen Karatepe- Aslantaş Son Hitit Dönemi kalesinin tam karşısında yer alır. Domuztepe'deki ilk çalışmalar 1947 yılında Alkım tarafından yapılmıştır. Yapılan yüzey araştırması sırasında kalıntıların çok önemli olduğu anlaşılmış ve 1948 yılında kısa bir sondaj, 1949-1952 yılları arasında da kazı çalışmaları yapılmıştır³⁴. B. Alkım tarafından Domuztepe'de yapılan kazılar, Domuztepe'nin Karatepe'ye oranla çok daha eski bir geçmişe sahip olduğunu göstermiştir. Domuztepe'de başlayan bu çalışmalar yerleşmenin MÖ 7. binyıldan, yani Neolitik Çağdan başlayarak, MÖ 2. binyılda anıtsal yapılar ve surlar ile tahkim edilen ve son olarak Geç Hitit döneminde de varlığını aynı anıtsallıkla sürdüren bir kentin ortaya çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır³⁵.

Kaynakça

- ALKİM, B., 1952,-. "Domuztepe Kazılarının Arkeolojik Sonuçları" *Belleten* 16, Ankara, 132-133.
- ALKİM, B., 1968. *Anatolia I: From to Beginnings to the end of the 2nd Millennium B.C.*, Geneva.
- AKURGAL, E., 1995. *Anadolu Uygarlıkları*, İzmir.
- AKURGAL, E., 1999. *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara.
- ARSEBÜK, G., 1979. "Altınova'da Elâzığ Koyu Yüzlü Açkılı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişkiler", *T. Kong. VIII*, 67-72.
- ATALAY, İ., 1992. *Türkiye Coğrafyası*, İzmir.
- BAHAR, H., 2010. *Eskiçağ Uygarlıkları*, Konya.
- BOSTANCI, E.Y, - Şenyürek, M.S., 1956. "Hatay'ın Paleolitik Kültürleri", *Yankı Dergisi*, (4 Temmuz 1956), 20-22.
- ÇİĞDEM, S., 1996. *Eski Anadolu İnsanın Geçim Kaynakları ve Yaşama Biçimleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- DİNÇOL, A. M., 1982. "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, İstanbul
- EREK, C.M., 2008. "Antakya'da Paleolitik Alan Çalışmaları Tarihi" *Tarih İncelemeleri Dergisi XXIII/2*, 75-108.

³⁴ Domuztepe'de yapılan çalışmalar için bk, Alkım, 1952: 132-133.

³⁵ Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998: Domuztepe.

- ERZEN, A., 1992. *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara.
- HARMANKAYA, S. - Tanındı, O., 1996. *TAY, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/ Epipaleolitik*, İstanbul.
- HARMANKAYA, S. - Tanındı, O. - Özbaşaran, M., 1997. *TAY, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 2, Neolitik*, İstanbul.
- HARMANKAYA, S. - Tanındı, O. - Özbaşaran, M., 1998. *TAY, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 3, Kalkolitik*, İstanbul.
- KANSU, Ş.A., 1945. Hatay'da (Antakya'da Bulunan Üst Aşöleen (Micoque) ve Niğde-Nevşehir Çevrelerinde toplanan Levalloisen aletler Hakkında Bir Not", *Bellekten IX-34*, 293-298.
- KANSU, Ş.A., 1971. *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, Ankara.
- KINAL, F., 1991. *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara.
- LLOYD, S., 1998. *Türkiye'nin Tarihi*, Çev. E. Varinlioğlu, Ankara.
- MELLAART, J., 1988. *Yakın Doğunun En Eski Uygarlıkları*, Çev: B. Altınok, İstanbul.
- MEMİŞ, E., 1989. *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya.
- SEVİN, V., 2003. *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul.
- ŞENEL, A., 1991. *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal ve Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1944. "Anadolu'da Bulunan İki Yeni Paleolitik Alete Dair Bir Not", *DTCFD 2/2*, 349-352
- ŞENYÜREK, M. - Bostancı, E., 1958a. "Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları" *Bellekten XXII-86*, 147-166.
- ŞENYÜREK, M. - Bostancı, E., 1958b. "Hatay Vilayetinin Paleolitik Kültürleri" *Bellekten XXII-86*, 171-210.
- UMAR, B., 1999. *İlkçağda Türkiye Halkı*, İstanbul.
- ÜNSAL, V., 2006. *Tarihi ve Arkeolojik Yönüyle Çoruh Havzası*, Trabzon.
- YILDIRIM, R., 2002. *Uygurlık Tarihine Giriş İlkçağ Tarih ve Uygurlıkları*, İzmir.